

ÜMMÜ CEMİL

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 354-356; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1982, s. 89, 90, 121, 123; İbn Beşkûvâl, *Ğavâmizü'l-esmâ'l'l-mübhem* (nşr. İzzeddin Ali es-Seyyid – M. Kemâleddin İzzeddin), Beyrut 1407/1987, s. 190-191; Elmalılı, *Hak Dîni*, VIII, 5884; IX, 6257-6268; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*², I, 208; Mehmed Zihni, *Meşâhirü'n-nisâ* (haz. Bedrettin Çetiner), İstanbul 1982, I, 72; Köksal, *İslâm Tarihi* (Mekke), II, 75-79; M. Hüseyin el-Hâirî, *Terâcümü a'lâmi'n-nisâ*², Beyrut 1407/1987, I, 245; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuş), I, 91; İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, Ankara 1997, s. 85, 86, 118, 119, 150, 153.

GÜLGÜN UYAR

ÜMMÜ'D-DERDÂ el-ESEMİYYE

(أم الدرداء الأسلمية)

Ümmü Muhammed Hayre bint
Ebî Hadred
b. Umeyr el-Eslemîyye
(ö. 30/650)

Kadın sahâbi.

Sahâbi Ebü'd-Derdâ'nın hanımıdır. Bazı kaynaklarda ismi Kerîme diye geçmekle birlikte (İbn Hibbân, III, 358) adının Hayre olduğu bilgisi yaygındır. İsmi Selâme veya Abd şeklinde zikredilen babası Ebü Hadred ile kardeşi Abdullah da sahâbidir. Ebü'd-Derdâ, Ümmü'd-Derdâ künyesiyle tanınan iki hanımla evlenmişti. Bunların ilki olan Hayre bint Ebü Hadred, Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ diye bilinir. Diğer hanımı Ümmü'd-Derdâ el-Vassâbiyye ise tâbiîndendir. Ebü'd-Derdâ ile iki hanımının künyelendikleri Derdâ, Ebü'd-Derdâ'nın diğer bir hanımından doğan kızıdır (İbnü'l-Cevzî, IV, 294). Ensar içinde İslâm'a en son girenler arasında yer alan Ebü'd-Derdâ'nın hidayete eriş sürecinde Ümmü'd-Derdâ'nın söylediği rivayet edilen bazı sözler onun kocasından önce müslüman olduğuna işaret etmektedir. Rivayete göre Abdullah b. Revâha ile Muhammed b. Mesleme bir gün Ebü'd-Derdâ'nın evine girerek putunu kırdığından Ebü'd-Derdâ eve döndüğünde putun parçalarını toplamaya çalışırken Ümmü'd-Derdâ, "Onun bir kimseye faydası olsa önce kendini korurdu" demiştir (Zehebî, II, 340).

Ümmü'd-Derdâ akıllı, faziletli ve ibadette düşkün bir kadındı. Ebü'd-Derdâ'nın ibadetlerde aşırısı kaçması onu bazı sıkıntılara katlanmak zorunda bıraktı. Resûl-i Ekrem'in Ebü'd-Derdâ ile kardeş ilân ettiği Selmân-ı Fârisî, Ebü'd-Derdâ'yı ziyarette geldiği bir sırada Ümmü'd-Derdâ'yı eski kıyafetler içinde bakımsız halde görünce bunun sebebini sordu. Onun, "Kardeşin

Ebü'd-Derdâ'nın dünya ile işi olmaz" diye sitemli bir cevap vermesi üzerine Selmân, sünnete aykırı gördüğü bu zühd anlayışının hatalı olduğunu Ebü'd-Derdâ'ya anlattı ve kendisi üzerinde ailesinin de hakları bulunduğunu hatırlattı. Durumu öğrenen Resûl-i Ekrem, Selmân'ın haklı olduğunu söyledi (Buhârî, "Şavm", 51, "Edeb", 86; Tirmizî, "Zühd", 64). Ümmü'd-Derdâ, Ebü'd-Derdâ'dan iki yıl önce 30 (650) yılında Dimaşk'ta vefat etti. Ümmü'd-Derdâ'nın oğlu Bilâl babasından bir müddet sonra Abdülmelik b. Mervân'ın halifeliğine kadar Şam kadılığı ve Dimaşk emirliği yapmış, Şam halkı tâbiîn nesline mensup bu âlimden hadis rivayet etmiştir. Ümmü'd-Derdâ hem Resûl-i Ekrem'den hem de kocası Ebü'd-Derdâ'dan rivayette bulunmuş, kendisinden oğlu Bilâl, Ümmü'd-Derdâ el-Vassâbiyye, Meymûn b. Mihrân, üvey kızı Derdâ'nın kocası Safvân b. Abdullah gibi tâbiîler hadis nakletmiştir. Ancak burada adı geçenlerden bazılarının onun vefatından sonra doğmaları ve Ümmü'd-Derdâ el-Vassâbiyye'nin öğrencileri olmaları bu iki hanımın rivayetlerinin karıştırıldığını göstermektedir. Ümmü'd-Derdâ'nın hadisleri Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ve Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'inde yer almıştır. *Şahîhayn*'da rivayetleri görülen Ümmü'd-Derdâ ise Ümmü'd-Derdâ el-Vassâbiyye'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hibbân, *es-Şikâat*, III, 358; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamîd Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî), XXIV, 252-255; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, IV, 447-448; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, II, 30; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, LXIX, 114; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, IV, 294-297; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, V, 275-276, 444; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², II, 340; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 295; Abdullah Aydınlı, "Ebü'd-Derdâ", *DİA*, X, 310-311.

AYŞE ESRA ŞAHYAR

ÜMMÜ'D-DERDÂ el-VASSÂBİYYE

(أم الدرداء الوصائية)

Hüceyme bint Huyey el-Vassâbiyye
(ö. 81/701 [?])

Kadın tâbiî, fakih ve muhaddis.

Adı Cüheyme el-Evsâbiyye şeklinde de kaydedilir. Sahâbeden Ebü'd-Derdâ'nın Ümmü'd-Derdâ künyesiyle bilinen iki hanımından küçük olanıdır ve Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ diye tanınmıştır. Hem Ebü'd-Derdâ'nın hem bu iki hanımının künyelendikleri Derdâ, Ebü'd-Derdâ'nın bir başka hanımından doğan kızıdır (İbnü'l-Cevzî, IV, 294).

Yetim bir kız olarak çocukluğunu Ebü'd-Derdâ'nın evinde geçiren Hüceyme ondan kıraat öğrendi ve çok küçük yaşta kendisine Kur'an'ı arzetti. Küçüklüğünde Ebü'd-Derdâ ile mescide gider, onun kıraat derslerine katılırdı. Büyüdükten sonra sadece hanımların katıldığı derslere ve meclislere devam etti. Hüceyme, Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ diye bilinen Hayre bint Ebü Hadred'in 30 (650) yılında vefatının ardından Ebü'd-Derdâ ile evlendi. Ancak kocası 32 (652) yılında vefat ettiğinden bu evlilik çok kısa sürdü. Ümmü'd-Derdâ'nın âhirette de kendisiyle birlikte olmak istediğini ölüm döşeginde iken söylemesi üzerine Ebü'd-Derdâ ona bu takdirde kendisinden sonra kimseye evlenmemesini tavsiye etti. Nitekim Ebü'd-Derdâ'nın ölümünün ardından Suriye Valisi Muâviye b. Ebü Süfyân kendisine tâlip olunca, "Ben Ebü'd-Derdâ'nın Resûlullah'tan naklen, 'Kadın âhirette son evlendiği kocasıyla birlikte olacaktır' dediğini duydum. Bu sebeple ondan sonra kimseye evlenmeyeceğim" dediği zikredilmiştir (İbn Asâkir, LXX, 152-155). Ümmü'd-Derdâ 81 (701) yılında haccetti, aynı yıl veya ertesi yıl Dimaşk'ta vefat etti. Onun ve Ebü'd-Derdâ'nın kabirleri Bâbüs-sagîr Kabristanı'nda olup ikisine ait mezar taşları 1938'de bulunarak koruma altına alınmıştır (*DİA*, X, 310).

Ümmü'd-Derdâ, kadın tâbiîn nesli içinde Hafsa bint Sîrîn ve Amre bint Abdurrahman'dan sonra en önemli âlim olup (İbnü's-Salâh, s. 306) kıraat, fıkıh ve hadis bilgisiyle şöhret kazanmıştır. Kendisinin Dimaşk Mescidi'nin kuzey tarafında bir ders halkası vardı. Burada aralarında erkeklerin de bulunduğu pek çok kişi kendisinden ilim öğrenmiştir (Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, XII, 336). Ümmü'd-Derdâ'nın kıraatteki öğrencileri arasında İbrâhim b. Ebü Able, Atıyye b. Kays ve Yûnus b. Hübeyre sayılmaktadır (İbnü'l-Cezerî, II, 354). Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân da mescide gelir, onun fıkıh derslerini dinlerdi. Ayrıca Ümmü'd-Derdâ'dan birçok hadis nakledilmiş, rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Başta Ebü'd-Derdâ olmak üzere Hz. Aîşe, Ebü Hüreyre, Selmân-ı Fârisî, Kâ'b b. Âsım el-Eş'arî, Ümmü'd-Derdâ el-Eslemîyye ve Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî'den hadis rivayet eden Ümmü'd-Derdâ'nın öğrencileri arasında Zeyd b. Eslem, Seleme b. Dînâr, Sâlim b. Ebü'l-Ca'd, Şehr b. Havşeb, Talha b. Ubeydullah b. Küreyz, üvey oğlu Bilâl ve üvey kızı Derdâ'nın kocası Safvân b. Abdullah gibi tâbiîn tabakasından pek çok kişi vardır.

Ümmü'd-Derdâ ibadete düşkünlüğüyle de bilinirdi. Kadınlar onun yanında toplanır, kendisiyle birlikte ibadet ederlerdi. Tâbiünden Avn b. Abdullah, Ümmü'd-Derdâ'nın meclislerinde Allah'ı zikrettiklerini söylemiştir. Ümmü'd-Derdâ bu meclislerde vaaz eder, güzel ve hikmetli sözler söyler, bazan bunları levhalarla yazarak talebelerine verir. Onun çevresindeki insanların ibadet hayatına dikkat ettiği, Kur'an okumayan kimselerle yolculuğa çıkmadığı, fakirlerle oturup kalktığı, insanlara dünyanın cazibesine kapılmalarını öğütlediği belirtilmiştir. Altı ay Kudüs'te, altı ay Dimaşk'ta ikamet ettiği belirtilen Ümmü'd-Derdâ'nın hayat tarzına dair rivayetler onun tam anlamıyla bir zühd hayatı yaşadığını göstermektedir. Bunda muhtemelen Ebü'd-Derdâ'nın kimseden bir şey istememesi yönündeki tavsiyeleri önemli rol oynamıştır. Meymûn b. Mihrân, Ümmü'd-Derdâ'nın kalın kumaştan dokunmuş bir baş örtüsü örttüğünü, kaşlarını kadar indirdiği örtüsünü bir deri parçası ekleyerek uzattığını, namazlarını daima ilk vaktinde kıldığını zikretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 463; İbn Hibbân, *eş-Şikâat*, V, 517; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), I, 229; V, 606; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), LXX, 146-164; İbnü'l-Cevzî, *Şifatu's-şafve*, IV, 294-297; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-ḥadîs*, s. 306; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXV, 352-358; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 277-279; Ebü'l-Fidâ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), Cize 1418/1998, XII, 336; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 354; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1412/1991, VI, 625-626; Abdullah Aydınli, "Ebü'd-Derdâ", *DİA*, X, 310.

AYŞE ESRA ŞAHYAR

ÜMMÜ EYMEN

(أم أيمن)

Ümmü Eymen Bereke bint Sa'lebe b. Amr el-Habeşiyeye (ö. 24/645 [?])

Hz. Peygamber'in dadısı, sahâbi.

İlk oğlu Eymen'e nisbetle Ümmü Eymen, bazan da Ümmü'z-Zabâ veya Ümmü Üsâme künyeleriyle anılır. Habeş asıllı olup Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in kölesi iken miras yoluyla babası Abdullah'a veya annesi Âmine'ye, onlardan da kendisine intikal etti. Onun Hz. Hatice'nin kız kardeşi tarafından Resûl-i Ekrem'e hibe edildiği de rivayet edilmektedir. Ümmü Eymen'in doğumundan itibaren Hz. Muhammed'in dadılığını yaptığı, onu emzirdiği, annesiyle birlikte Medi-

ne'ye dayılarını ziyarete gidip dönerken Ebvâ'da Âmine vefat ettiğinde onun yanında bulunduğu, kendisini Mekke'ye getirdiği ve büyüyünceye kadar dadılığın devam ettiği rivayetine bakılırsa Resûl-i Ekrem'e miras yoluyla intikal ettiği görüşü daha doğru olmalıdır. Hz. Muhammed, Hatice ile evlenince Ümmü Eymen'i âzat etti. O da Ubeyd b. Zeyd el-Hazrecî ile evlendi, bu evlilikten Eymen doğdu. Kocasını öldürdü, peygamberlikten kısa bir süre sonra Resûlullah'ın âzatlî kölesi Zeyd b. Hârise ile evlendi, bu evlilikten de Üsâme b. Zeyd dünyaya geldi. Resûl-i Ekrem, İslâmiyet'in ilk günlerinde kendi ev halkıyla birlikte müslüman olan Ümmü Eymen'i dedesinden ve babasından kalma bir yadigâr kabul eder, onu "annemden sonra annem" diye sever, zaman zaman kendisini ziyaret ederdi. Hz. Peygamber'in hicretten sonra Zeyd b. Hârise ile Ebü Râfi'e Mekke'den Medine'ye getirdiği ailesi ve yakınları arasında Ümmü Eymen ve oğlu Üsâme de vardı.

Ümmü Eymen, Resûlullah ile birlikte Uhud Gazvesi'ne katıldı, orada askere su dağıttı, yaralıları tedavi etti, bozguna uğradıkları zaman askeri savaşa teşvik etti. Bir grup kadınla birlikte Hayber Gazvesi'ne iştirak ettiği için ganimetlerden kendisine pay verildi. Oğulları Eymen ve Üsâme ile birlikte Huneyn Gazvesi'ne de katıldı. Bu savaşta Hz. Peygamber'in yakın çevresinde bulunup onu koruyanlardan biri olan oğlu Eymen Huneyn Gazvesi'nde, Mûte Savaşının (8/629) kumandanlarından olan eşi Zeyd b. Hârise de bu savaşta şehid düştü. Ümmü Eymen konuşma sırasında peltek "se"leri sîn gibi telaffuz ederdi; Resûl-i Ekrem onun bir türlü söyleyemediği "selâ-mullâhi aleyküm" yerine kısaca "selâm" demesine izin vermişti. Resûlullah'ın vefatından sonraki günlerde Hz. Ebü Bekir ile Ömer, zaman zaman onu ziyaret ederdi. Bu ziyaretlerden birinde Ümmü Eymen ağlamış, niçin ağladığını sorduklarında, "Hz. Peygamber'in vefat edeceğini biliyordum, ben vahyin kesilmesine ağlıyorum" demişti. Hz. Ömer'in vefatına ise, "İslâm bugün zayıfladı" diye göz yaşları dökmüştü (İbn Sa'd, VIII, 226, 227).

İbnü's-Seken, Ümmü Eymen'in Resûl-i Ekrem'in vefatından beş ay sonra (11/632), İbn Mende, Hz. Ömer'in ölümünden yirmi gün sonra (23/644), Vâkıdî ise Hz. Osman'ın hilâfetinin ilk günlerinde (24/645) vefat ettiğini zikretmiş ve Bakî Mezarlığı'na gömüldüğünü belirtmiştir (İbn Sa'd, VIII, 226). İbn Ebü Hâtim, Ümmü Eymen'in iki hadis, Zehebî (*A'lâmü'n-nübelâ*, II, 227) ve başkaları ise beş hadis rivayet ettiğini,

bunların Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'inde bulunduğunu belirtmiştir. Ümmü Eymen kendisi gibi Habeşli olan, aynı isim ve künyeyi taşıyan Hz. Peygamber'in hanımı Ümmü Habîbe'nin hizmetçisi Ümmü Eymen Bereke ile zaman zaman karıştırılmıştır. Nitekim İslâmiyet'in ilk yıllarında müşriklerden gördükleri zulüm üzerine Habeşistan'a hicret edenlerden biri Ümmü Habîbe'nin hizmetçisi Ümmü Eymen olduğu halde bu ikisinin isimleri yine karıştırılmıştır. Fakat İbn Hacer, bu olayda adı geçen Ümmü Eymen'in Ümmü Habîbe'nin hizmetçisi olduğunu belirtmektedir (*el-İşâbe*, IV, 250). Aynı karışıklık bu iki hanımın vefat tarihlerinde de görülür. Mehmet Cemal Ögüt, *İslâm Tarihinin Maruf Simalarından Hazreti Muhammed'in Dadısı Ümmü Eymen* adlı bir risâle kaleme almıştır (İstanbul 1941).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 241, 249-250, 278, 288; II, 430, 685; III, 922, 1119, 1120; İbn Sa'd, *et-Takâat*, VIII, 223-227; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 144-145, 150, 164; İbn Ebü Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 461; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), IV, 70-71; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 250-251, 431-432; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), VII, 303-304; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 223-227; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 249-250, 432-434; Mehmet Cemal Ögüt, *Ümmü Eymen*, İstanbul 1941; Ahmed Haflî Cum'a, *Nisâ' min 'asri'n-nübüve*, Beyrut 1412/1992, I, 35-43.

BÜNYAMİN ERUL

ÜMMÜ'İ-FAZL

(أم الفضل)

Ümmü'l-Fazl el-Kübrâ Lübâbe bint Hâris b. Hazn el-Hilâliyye

Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın hanımı, sahâbi.

Annesinin adı Hind bint Avf olup Resûl-i Ekrem'in hanımı Meymûne'nin kız kardeşidir. Hâlid b. Velîd'in annesi olan diğer kız kardeşi Lübâbe'den dolayı Lübâbe el-Kübrâ diye anılır. Resûlullah'ın hanımı Zeyneb bint Huzeyme, Hz. Hamza'nın hanımı Selmâ (Sülmâ) bint Umeyys ve önce Ca'fer b. Ebü Tâlib'le, onun vefatından sonra Hz. Ebü Bekir ve onun ölümünün ardından Hz. Ali ile evlenen Esmâ bint Umeyys, Ümmü'l-Fazl'ın anne bir kardeşleridir. Hz. Hatice'den sonra müslüman olan ikinci kadındır. Oğlu Abdullah'ın, annesi ve kendisinin Kur'an'ın, "kadınlardan ve çocuklardan müstaz'af olanlar" diye bahsettiği (en-Nisâ 4/98) hicretten muaf tutulanlar arasında yer aldıklarını söylemesine bakılırsa